

Buiten dienst

ANTON STOLWIJK

Buiten dienst

Toen God kleiner moest gaan wonen en ik meekeek

DE GEUS

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Fonds
Bijzondere Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl)

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een
werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© Anton Stolwijk, 2021

Omslagontwerp Ontwerphaven

ISBN 978 90 445 4232 5

NUR 320

*In herinnering aan broeder Henk van Loon (1940-2019)
en mijn vader, Piet Stolwijk (1946-2011)*

(proloog)

‘Zoveel mensen heb ik hier in twintig jaar niet gezien,’ zegt Hans. Zoals altijd is zijn gezichtsuitdrukking volstrekt niet te peilen: blij, spottend, bedroefd, verbitterd?

‘Niemand wil zo’n bijzonder moment missen,’ zeg ik maar, en dan kijken we een tijdje in stilte naar de drukte in de kerk. Het is pas kwart voor tien in de ochtend, maar alle plaatsen zijn al bezet. Vrijwilligers lopen haastig heen en weer met extra stoelen – vanuit de pastorie, vanuit het parochiekantoor, vanuit een al jaren als opslaghoek gebruikte biechtstoel – maar de drukte is niet bij te houden. Er staan inmiddels mensen in het gangpad, in de devotiekapel, achter het kamerscherm dat een ongeverfde deur uit het zicht moet houden.

‘Wegwezen!’ klinkt de scherpe stem van Hanny als Fred, de koster, helemaal achter in de kerk een paar stoelen naast het koor wil zetten. ‘Wat denk je wel? We kunnen toch niet zingen met een stelletje van die zwijgers naast ons?’

Fred staat een tijdje hulpeloos met de stoelen in zijn hand

en besluit ze dan maar voor de piano te zetten.

‘Niet doen, dan kan ik niets zien!’ roept dirigent Bert nog, maar het is al te laat, want de menigte heeft zich al meester gemaakt van de nieuwe zitplaatsen.

‘Mijn vrouw is slecht ter been,’ protesteert een oudere man in korte broek die met twee handen de stoel naast hem bezet houdt.

‘Van hieruit kan ik het altaar helemaal niet waarnemen!’ roept een Indisch uitzierende dame paniekerig terwijl ze weer gaat staan. ‘Ik moet het altaar kunnen waarnemen.’

Even later zorgt ze voor een hoop consternatie als ze zich langs het orgel naar voren wurmt en op de stoel van de lector gaat zitten.

‘Wat een mensen, wat een mensen,’ zegt Hans, en ik knik verontwaardigd mee, net alsof ik enig recht van spreken heb, alsof ik ook een trouwe kerkganger ben, alsof het mijn kerk is die tijdens de laatste mis voor de definitieve sluiting wordt bestormd door dagjesmensen.

Ik blader wat in de door Hanny verstrekte boekjes. Het programmablaadje is nog een oude versie: de datum staat er verkeerd in, en als voorganger wordt nog de bisschop van Haarlem vermeld, terwijl we het in werkelijkheid met een invalpastoor uit Schagen moeten doen. Toen de fouten werden ontdekt waren er al driehonderd exemplaren geprint, zonde

om weg te gooien, nog prima te gebruiken voor het koor.

In de missaaltjes staan geen fouten; ze zijn al maanden geleden geleverd door een professionele drukkerij. Op de voorkant staat een middeleeuwse prent waarop Jezus afscheid neemt van zijn leerlingen. *Aanvaarden*, staat eronder, en op de achterkant: *Loslaten hoort bij ons menselijk bestaan*.

‘Opstaan, opstaan,’ sist de dirigent, want hoog boven onze hoofden zijn de kerkklokken stilgevallen. Geroezemoes, gekuch, geritsel van papier, de eerste akkoorden op de piano.

‘Er komen mensen bij elkaar, keer op keer, tweeduizend jaar,’ zetten we in, en nog voor we aan de volgende regel kunnen beginnen barst Bea in tranen uit.

Ssssst, doet Hans, en tijdens de pianosolo fluistert hij, terwijl Bea nog zachtjes nasnikt: ‘Dat hadden we kunnen zien aankomen,’ maar het lukt me niet om mee te grinniken, want ik merk ineens dat ik zelf ook een brok in mijn keel heb gekregen. Bea krijgt van haar buurvrouw een papieren zakdoekje om de tranen achter haar bril mee weg te vegen. ‘Stom, hè?’ zegt ze nadat ze haar neus heeft gesnoten, maar niemand kan wat terugzeggen, want het lied is nog niet afgelopen.

‘Gisteren, nu en straks houdt U ons steeds vast,’ zingen we verder. ‘Ieder zal het beamen: hier zijn mensen samen.’

Ondertussen komen de pastoor en de paters de kerk bin-

nengeschreden. Ze dragen gewaden die ik nog niet eerder heb gezien: gebroken wit met een veelkleurig kruis op de rug. Pater Francisco kijkt naar het plafond, vroom en onaangedaan als altijd, maar pater Manuel ziet er beroerd uit: asgrauw gezicht, diepe wallen onder de ogen. Hij staart strak naar de grond en zal dat het komende uur onafgebroken blijven doen.

‘Er is geklaagd over de vlag in de voortuin,’ hoor ik iemand achter me fluisteren als het lied is afgelopen. ‘Hij mag niet halfstok, daar zijn regels voor.’

Als ik omkijk zie ik hoe de twee collectanten bij de deuropening in een verhitte discussie zijn verwickeld.

‘Men stoort zich eraan,’ fluistert de ene. ‘Die vlag moet daar weg.’

‘Wie stoort zich eraan,’ fluistert de andere bozig, nauwelijks nog op fluisterton. ‘Jij? De paters?’

‘Haal hem nou maar weg, het mag gewoon niet. Er zijn regels voor zulke dingen.’

‘Hoezo mag het niet? Ik ben toch in de rouw!’

Nadat ze naar buiten zijn gegaan blijven de deuren nog een tijdje klapperen; het geluid van de langsrazende auto’s op de Kennemersingel komt in flarden de kerk binnen.

Ik heb het altijd moeilijk gevonden om mijn concentratie

te bewaren tijdens kerkdiensten, en zelfs bij deze historische laatste mis dwalen mijn gedachten alle kanten op; bovendien is er van alles te zien in de plotseling zo volle kerk.

Tijdens het welkomstwoord maakt een vrouw in driekwartbroek uitgebreid foto's met haar mobiele telefoon: van het altaar, van de paters, van de glas-in-loodramen, zelfs van ons, het koor. Het zorgt voor ongemakkelijk gekuch en geschuifel.

De invalpastoor uit Schagen is een vriendelijk uitzierende man met een grijze baard; hij lijkt een beetje op de vroegere overbuurman van mijn moeder.

We gaan op de aangegeven momenten zitten, staan, zitten, zingen liederen, slaan kruisen, wensen elkaar vrede toe.

Pas na een hele tijd kom ik erachter dat er vandaag een heuse misdienaar aanwezig is – voor het eerst en tevens voor het laatst in lange tijd. Het is een ernstig, blond meisje van een jaar of tien in een veel te grote albe; ze zit stilletjes naast pater Manuel, die nog altijd aangeslagen naar de vloertegels staart.

'Hoe komen ze aan die misdienaar?' fluister ik naar Hans, maar die doet alleen maar van 'Ssssst'. Geboeid blijf ik een tijdje kijken naar het kleine meisje tussen de grote paters. Ze heeft duidelijk ervaring als misdienaar: op precies de goede momenten luidt ze de bel, geeft ze dingen aan, maakt ze buigingen voor het altaar.

‘Wie vraagt om een vis geef ik geen steen,’ zingen we terwijl ze de spullen voor de communie klaarzet. ‘Kom, hier ben ik, hier ben ik.’

De communie zelf zorgt voor wat logistieke problemen, want niemand is meer gewend aan zo’n drukte. Het is waarschijnlijk de bedoeling dat de gelovigen in drie nette rijen naar voren komen – de pastoor uit Schagen staat in het midden en de twee paters staan aan de zijkanten – maar niemand weet precies wie welke kant op moet, en al gauw loopt iedereen dwars door elkaar heen.

‘Dit is geen gangpad!’ hoor ik Marja verontwaardigd roepen als een paar mensen zich dwars door het koor naar voren proberen te werken.

De vrouw die eerder het altaar niet goed kon waarnemen, zorgt nu voor rumoer door in haar enthousiasme iemands wandelstok omver te schoppen.

‘Het is maar goed dat pater Francisco het niet ziet,’ zegt Hans als er een jonge vader langsloopt die zijn hostie voert aan zijn dochtertje, een meisje dat duidelijk nog te klein is om haar eerste communie te hebben gedaan. ‘Hij heeft mensen voor minder de kerk uit gezet.’

Zelf beland ik uiteindelijk in de rij voor pater Manuel, vlak achter een groep mannen in donkerblauwe pakken die onderwets knielen en hun tong uitsteken als ze aan de beurt

zijn – het is voor het eerst dat ik dat in het echt zie.

‘Lichaam van Christus,’ zegt pater Manuel met zijn onnavolgbare accent als ik voor hem sta met mijn uitgestoken hand, en hij kijkt me zo bedroefd en indringend aan dat ik bijna geneigd ben om óók op mijn knieën te vallen en mijn tong uit te steken.

Het slotlied is achteraf misschien niet helemaal gelukkig gekozen.

‘Blijf niet staan, durf je leven aan,’ zingen we opgewekt terwijl de geestelijken in plechtige optocht voor de allerlaatste keer de kerk uit schrijden. ‘Zeg geen nee, maar werk met ons mee.’ Dirigent Bert achter de piano wiegt heen en weer en veroorlooft zich een paar swingende, geïmproviseerde loopjes.

Desondanks is het een aangrijpend gezicht: de misdienaar voorop met de paaskaars, het licht van Christus, daarna de paters met het doopboek en het evangelie, daarna de pastoor uit Schagen met zijn vriendelijke baard, allemaal voorgoed richting de uitgang.

‘Kijk de toekomst in, een nieuw begin,’ begint het laatste couplet, een half toontje hoger. Ik merk dat ik weer een brok in de keel krijg, en de rest van het koor zingt ook niet meer zo fris.

‘Nou, dat was het dan,’ zegt Hans als het lied is afgelopen. Hij zoekt zijn spulletjes bij elkaar – muziekmap, brillenkoker, plastic tas van de Wibra – en geeft me een hand.

‘Mooi gezongen,’ zeg ik.

‘Ja, ja,’ zegt hij, ik geloof dat het spottend bedoeld is, en dan wendt hij zich tot de andere koorleden om die ook een hand te geven. Dat valt nog niet mee, want iedereen is druk in gesprek of bezig met inpakken, en bovendien worden we omgeven door een grote menigte roezemoezende kerkgangers die allemaal op weg zijn naar de uitgang.

‘Ik ga echt, hoor!’ zegt Hans nadat hij een tijdje vruchteloos met zijn hand in de lucht heeft gestaan, en als er dan nog steeds niemand reageert baant hij zich daadwerkelijk een weg naar de deur.

‘Je blijft toch nog wel koffiedrinken?’ roept Hanny als ze hem ziet gaan, maar hij reageert niet meer.

Ik kijk hem na: een kleine, grijze man in een donkergroen met bruin geruit colbert met leren lappen op de ellebogen. Hij schuift hier en daar een stoel opzij en stapt behoedzaam over tassen en benen.

‘Hans, je blijft toch nog wel koffiedrinken?’ roept Hanny nog een keer, maar er komt echt geen antwoord.

Het is zo druk bij de deur dat er van demonstratief naar buiten stormen weinig terecht komt; ruim binnen gehoors-

afstand moet Hans nog een paar ongemakkelijke momenten wachten voor een vrouw achter een rollator, een echtpaar met de fietscomputers van de elektrische fietsen alvast in de hand, drie beeldschone, Spaanssprekende dames, nog een vrouw achter een rollator, maar Hans blijft hardnekkig zwijgen en de andere kant op kijken.

De geplande laatste groepsfoto van het koor dreigt in het water te vallen, niet alleen omdat Hans zich al uit de voeten heeft gemaakt, maar ook omdat we geen geschikte plek om te poseren kunnen vinden. Voor het beeld van de heilige Jozef staat een lange rij van mensen die er voor de laatste keer een kaarsje willen aansteken, en in de koffieruimte met de mooie gebrandschilderde ramen is het zo druk dat we niet verder dan de deur komen.

‘Als we niet opschieten zijn de gebakjes al op,’ zeg ik, maar als ik de trillende lip van Bea zie krijg ik meteen spijt van mijn oneerbiedige opmerking.

Uiteindelijk vinden we buiten een plekje, bij de voordeur, naast het Christus Koning-beeld. Het is stralend weer, we kijken recht tegen de zon in. Vanuit de stad klinkt verwaaide muziek en tegenover ons, in de singel, vaart juist een open rondvaartboot voorbij. ‘Mind your heads,’ galmt de stem van de schipper over het water als de boot het fietsbrugge-

tje nadert. 'Achtung, achtung bitte.'

'Probeer een beetje vrolijk te kijken,' zegt de koster terwijl hij de camera scherpstelt.

1

Bijna een jaar eerder, als ik er toevallig voor het eerst in vele jaren weer eens langs fiets, is de Josephkerk nog gewoon open. Het is een druilerige zaterdagavond en de klokken luiden, de deur staat open, er bevindt zich een woud van scootmobielen en elektrische fietsen op de stoep naast de ingang.

Ik ben op weg naar het station, maar blijf verrast staan. Wanneer ben ik hier voor het laatst geweest? Wanneer heb ik voor het laatst zelfs maar aan deze plek gedacht? Ooit kwam ik hier elke maand, soms zelfs elke week, maar toch lijkt het alsof de Josephkerk in zijn geheel uit mijn geheugen is gewist.

Aan de afmetingen van het gebouw kan het niet liggen: drie imposante neogotische torens, een grote stenen trap naar de ingang, een manshoog beeld van Jezus, nog niet aan het kruis genageld maar springlevend, zijn armen zalvend uitgestoken naar het centrum van Alkmaar. Ik herinner me een moderne uitbouw aan de zijkant, maar die is inmiddels verdwenen, en de stenen omheining rond de pastorie is deels

ingestort. Verder ziet alles er nog precies zo uit als vroeger.

Binnen begint iemand op het orgel te spelen, het geluid dreunt door de open deur de straat op, en ineens is het een zondagochtend ergens begin jaren negentig.

Ik zie mijn vader levend en wel de stenen trap op lopen, met frisse tegenzin gevolgd door zijn vrouw en zoons – onder wie ikzelf, met puisten in mijn gezicht, gekleed in een te wijd houthakkershemd. Het is hartje zomer, maar binnen in de kerk zal het steenkoud zijn. We maken ons op voor de zoveelste eindeloze mis. Een schaars lichtpuntje is het groepje Vietnamezen dat altijd ergens achterin zit – bootvluchtelingen uit Alkmaar-Noord, zo gaat het verhaal, een omschrijving die mijn voorstellingsvermogen ver te boven gaat. Er zitten mysterieuze, knappe meisjes bij, die nog mooi kunnen zingen ook: ergens halverwege de mis mogen ze een liedje in het Vietnamees doen, begeleid door een jongen met een vlassig snorretje en een gitaar. Mooie, droevige liedjes zijn het, waaruit veel heimwee spreekt, vermoedelijk niet naar Alkmaar-Noord. De Vietnamezen zwijgen als wij zingen, misschien ligt het aan de opgewekte toon van onze liederen: ‘De wereld is een toverbal’, ‘Maak alles nieuw’, ‘Steek je hand uit naar elkaar’.

Na afloop van de mis is er altijd koffie: eerst een worsteling door een menigte naar eau de cologne ruikende dames,

dan eindeloos wachten terwijl mijn vader praat met andere mannen met baarden en grote brillen en sandalen die ook bij het bisdom werken. De ongenaakbare Vietnamese meisjes zijn inmiddels allang naar huis, de zon schijnt lamleendig door het glas in lood, aan de muur hangen ingewikkelde borduurwerken van duiven en handen en palmtakken. Op sommige dagen zie ik in de verte een klasgenootje van de lagere school, een meisje dat de gewoonte heeft om haar broek tot ver boven haar navel op te trekken. Soms zwaaien we naar elkaar, maar omdat ze op school een beetje wordt gepest, ook weleens door mij, doen we nooit veel moeite om met elkaar te praten.

Terwijl ik me dit allemaal voorstel begint het te miezeren, maar ik blijf toch nog even staan, fiets in de ene hand, laptoptas in de andere. Binnen heeft de organist inmiddels enigszins weifelend het 'U zij de glorie' ingezet, nog zo'n herinnering uit vervlogen tijden. Ik hoor mijn vader weer meezingen, zo oorverdovend hard dat sommige andere kerk-gangers verschrikt omkijken, en mijn broer demonstratief zijn vingers in zijn oren steekt.

Ook het Ritmisch Koor komt mijn geheugen weer binnenswingen, een groep jongeren met een repertoire dat voor vlot moest doorgaan, maar dat in mijn jeugd al aardig

belegen was: ‘Dank u God dat ik leven mag’ bijvoorbeeld, op de melodie van ‘Bye Bye Love’ van The Everly Brothers.

‘Je hoeft niet van de kerk te houden, als je de kerk maar nooit gaat haten,’ was het vaak herhaalde credo van mijn vader; zelfs op zijn sterfbed zei hij het nog. Pas tijdens zijn begrafenis hoorde ik dat hij, toen mijn broers en ik allang niet meer gingen, zelf nog jarenlang trouw naar de kerk was blijven gaan – eerst altijd samen met mijn moeder, later meestal alleen. De meeste andere mannen met baarden en grote brillen en sandalen waren tegen die tijd al afgehaakt en de menigte vrouwen met eau de cologne was ook danig geslonken – het zal er niet gezelliger op geworden zijn.

‘Deze situatie is niet houdbaar,’ staat er in een notitie van het parochiebestuur uit 2004 die ik later zal lezen. ‘Het is niet meer realistisch om op korte of zelfs op middellange termijn een substantiële aanwas van gelovigen te verwachten. Het kerkgebouw is veel te groot geworden. Naast het feit dat dit financiële moeilijkheden met zich meebrengt, zorgen al die lege banken ook voor een naargeestige sfeer voor de nog overgebleven kerkgangers.’

Er staan cijfers bij, van oplopende verwarmings- en onderhoudskosten en van de teruglopende collecteopbrengsten, van vele tienduizenden guldens naar een paar handenvol euro’s.

Ter illustratie zijn er ook wat foto's afgedrukt: een afbladderende muurschildering van Sint-Joris en de draak, een lekkend dak, een blootliggende elektriciteitskabel, een overzichtsfoto van de kerk op een zondagochtend, genomen vanaf het altaar. Vooral dat laatste is inderdaad geen opbeurend gezicht: een eindeloze rij houten banken met alleen helemaal voorin een plukje mensen. Zo te zien is de foto gemaakt in de winter: de meeste aanwezigen dragen dikke jassen en hier en daar zitten zelfs mensen die hun handschoenen hebben aangehouden. Tot mijn verrassing staat mijn vader op de foto, hij zit op de tweede rij, naast een kale man met een verband voor zijn oog. *Ze zijn allebei verdiept in hun missaaltje, mijn vader bijt op zijn nagels, waarschijnlijk heeft hij trek in een sigaret.* 'Op een gemiddelde zondagochtend in 2004 zijn 72 van de 1140 plaatsen in de Josephkerk bezet,' luidt het onderschrift.

Inmiddels sta ik in de druipende regen te luisteren naar het 'U zij de glorie', en ondanks alle weinig verheffende herinneringen voel ik me alsof ik in een verhaal uit *Hour of Power* ben beland, of toch minstens in een gedicht uit de *Straatkrant*: afgedwaald schaap op ov-fiets komt na vele jaren Jezus weer eens tegen. Ik hoef alleen de kerk nog maar binnen te gaan, ik zal er waarschijnlijk met open armen ontvangen

worden, misschien zie ik er zelfs nog wel een paar oude bekenden. Besluiteloos sta ik nog een tijdje te luisteren – ze hebben duidelijk een andere organist, of wellicht heeft de oude zijn bril vergeten – en dan fiets ik toch maar verder, want anders mis ik de trein.